

FÉRFIKÉPEK ESTERHÁZY PÉTER *HARMONIA CAELESTIS* CÍMŰ MŰVÉBEN

Ocsenás Alica

Miskolci Egyetem, PhD-hallgató, alicaocsenas@gmail.com

Absztrakt

Tanulmányomban Esterházy Péter aparegényének, a *Harmonia caelestis*nek elsősorban a férfiszerepekre koncentráló, gender szempontú olvasására törekszem. A vizsgálat során arra keresem a választ, hogy a férfiszerepek pluralizálódása hogyan jelenik meg az Esterházy által megalkotott szövegvilágban, illetve, hogy a férfiszereplők nemi identitására milyen hatással vannak a velük szemben állított különböző társadalmi és családi elvárások. A regényben ábrázolt apa-fiú kapcsolatok, valamint az apaképek rétegeinek, az apák ellentmondásos személyiségének vizsgálata során feltárhatóak a férfiak által a családban betölthető nemi szereplehetőségek és ezek identitásra gyakorolt hatása is bemutatható.

Az elemzés a szoros olvasás technikájára épül, hiszen elsősorban a szövegből, illetve a bemutatott regényvilágból indul ki, azonban nem hagyja figyelmen kívül azokat a nemi szerepekre vonatkozó társadalmi képzeteket és normákat, amelyekre a regény maga is reflektál. Értelmezésükhöz olyan társadalomtudományos beágyazottságú szerzők elméleteit hívom segítségül, mint Hadas Miklós, Harry Brod és R. W. Connell.

Esterházy szövege bemutatja a férfiszereppel kapcsolatos élmények és tapasztalatok sokféleségét, valamint reflektál a férfiasság normáinak változására azáltal, hogy szereplőit olyan élethelyzetek elé állítja, amelyekben kénytelenek folytonosan szembenézni saját maszkulinitásukkal. A férfiak által megélhető olyan szerepekhez, mint az apa, a férj, a szerető, a csábító, a tudós, az értelmiségi, a futballista, a katona, az arisztokrata, az alattvaló és a kitelepített munkás, eltérő elvárásrendszerek társulnak, amelyekhez a férfiszubjektumok változatos módon viszonyulhatnak. A szövegekben megfigyelhető egyrészt, hogy a normák sokfélesége a maszkulinitás sérüléséhez és ezzel együtt a férfiak identitásválságához vezet, más esetben azonban a férfiasság változó kritériumaival való szembenézés a nemiséghez kapcsolódó reflektáltabb viszony kialakítását segíti elő. Úgy gondolom, hogy a szöveg mellett, hogy körüljárja a hagyományos szerepek elbizonytalanodásának és elérhetetlenné válásának folyamatait, szereplői megalkotása során mégis támaszkodik a maszkulinitást meghatározó domináns társadalmi értelmezésére, így rekonstruálja a tradicionális viselkedés kódokat is.

Kulcsszavak: nemi szerepek, család, férfiasság, Esterházy Péter

1. Bevezetés

Esterházy Péter egy család történetét dolgozza fel művében, az apa, az apák bemutatását helyezve a középpontba. A családtörténetek hagyományos műfaji kódjai szerinti írásmód fontos szervező elve a szövegnek, de a mű számos ponton el is tér a tradíciótól. Az első könyv mottójául választott idézetben a szerző mintegy kijelöli írása célját, jellemzi a családtörténeti hagyományt, amivel arra is utal, hogy saját szövegében is kíván térni attól. Így fogalmaz: „Még az elődeiknek sokkal adós, nagy és gazdag családokban is az a szokás, hogy inkább emlékeznek a nagyapára, mint az apára”[1]. Ez a családtörténet tehát inkább koncentrálna a közelmúlt eseményeire és szereplőire amellet, hogy a családban öröklődő, korábbi korok generációiról szóló történeteket, illetve ezek különböző változatait is bemutatja.

A szöveg az édesapák sokrétű ábrázolására, az apa-fiú kapcsolat részletekbe menő értelmezésére törekszik. Emellet azonban – a tradícióval összhangban – más családtagok

jellemzésére is sor kerül. A különböző férfiak jellemének és viselkedésének bemutatása által pedig a férfiszerep megélésének számos lehetősége körvonalazódik.

A mű apaképeinek vizsgálata révén feltárható, hogy a szövegben a tradicionális családmodell, és ezzel együtt a hagyományos nemi szerepválasztások a legerősebbek. Emellett azonban a regény tematizálja a férfiszerepek pluralizálódását is azáltal, hogy bemutatja a különböző szereplők viszonyulását a férfias viselkedési kódok változataihoz. A nagyapák és apák által reprezentált normák megtartása, illetve elvetése ugyanis fontos a Kádár-korszakban élő fiú számára. A minták feltétlen követése azonban már anakronisztikus, nevetséges és kontextus nélküli a narrátor számára, ebből fakad az önreflexív és ironikus hozzáállása. A szövegben viszont az is körvonalazódik, hogy a fiú számos tulajdonságot és viselkedési módot követendőnek tart, ami egyfajta lázadásként, ellenkultúra teremtésként értelmezhető a kor kulturális és erkölcsi hanyatlásával szemben.

A család tehát olyan értelmezési keretet biztosít, amely behatárolja az eltérő férfiszerepek megjelenésének számos lehetőségét, amellett tehát, hogy körvonalazódnak bizonyos hagyományokon túllépő viselkedési kódok, azok a nemi szerepek és választások, amelyek a családi egységet megbontanák, vagy negatív kontextusban tűnnek fel, vagy egyáltalán nem is kerülnek bemutatásra. A műben megjelenített család tehát egy olyan mintaadó közösség, amelyben a férfiak viselkedésével szembeni elvárások hagyományosak és a maszkulinitás II. világháború előtti domináns társadalmi értelmezéséhez köthetőek.

2. A hagyományos férfi

Az erős, bátor, gyakran hatalommal bíró, művelt, erkölcsös és vallásos férfi a regény számos pontján jelenik meg. A keresztény/zsidó értékrenden alapuló, valamint a testi erő és a hatalom birtoklását központba állító hagyományos férfikép [2] a bemutatott család generációkon átívelő történetében mindig hivatkozási alap a viselkedési minták felállításának során. „Általában: míg nagyon meg nem verték, édesapám férfiasan viselkedett, egy maga elé képzelt minta szerint.” [1] – mondja a narrátor, amivel utal a minta jelenlétére, de annak korlátozott voltára is.

A norma érvényességére, valamint a család átörökítésben játszott szerepére hívja fel a figyelmet a szövegbe beépített Danilo Kiš-idézet részlete is, amely fegyveres lázadásért kivégzés előtt álló fiatal arisztokrata érzelmeinek leírására szolgál, hiszen ezt olvashatjuk: „Imádsággal őrizte meg higgadságát, s összeszorított fogakkal állt ellen belei és idegpályái gyáva remegésének, az akarat eme árulóinak: férfias bátorságát a családi legendákkal kovácsoltgatta”[1].

A férfi jellemzését, valamint a nővel való párhuzamba állítást szolgálja a következő idézet is: „Édesapám? Szép férfi, nemes faj, bámulatos, emellett feddhetetlen, kötelességtudó, rendszerető, nem túl széles látókörű [...] katolikus, de ezt nem vitte túlzásba” [1]. A szöveg itt szintén a hagyományos férfikép leírásának példája.

2.1. Hatalom és műveltség

A férfiasság kritériumai az adott társadalomban érvényre jutó, időről időre változó értékrend függvényei. A hatalombirtoklás azonban korról korra fontos elem a férfiasság meghatározásában. Ezt bizonyítja Hadas Miklós következő megállapítása is: „A zsidó-keresztény Európa hagyományos férfiuralmi társadalmában az erősebb nem képviselője tipikusan a nyilvános szférában tevékenykedik: nemzetét szolgálja, a világ jobbításán fáradozik, és ennek érdekében a hatalom megszerzésért küzd” [3]. A szövegben bemutatott Esterházy-család idősebb férfi tagjai mind hatalommal és vagyonnal bíró emberek, akik többkevesebb felelősséggel is viseltetnek az országuk belügyei, politikája és hatalmi viszonyai

iránt. Az ezzel kapcsolatos társadalmi és családi normát jól mutatja a következő leírás: „A nagyapámról beszélek – lényegében. Aki metszően okos volt, elképesztően gazdag, akár egy Jókai-hős, nagyhatalommal, befolyással [...] Miközben nem cinikus, tisztában van az úgynevezett történelmi felelősséggel” [1].

A hierarchiában betöltött szerepnek, a hatalom mindenkori birtoklásának velejárója a korábbi férfigenerációkra jellemző higgadtság, az aggodalom teljes hiánya, illetve a nyugodt beletörődés a történelmi fordulatok változásaiba is. A narrátor elődeire felnézve jegyzi meg: „Apámék, helyesebben nagyapámék, soha nem érezték, hogy volna mit veszíteniük, minthogy, ismétlés, olyan sok volt nekik, hogy okkal hitték, azt nem lehet elveszíteni [...]. Midőn azután abban a történelmi szerencsében részesültek, hogy mégis mindenüket elveszítették, akkor teljessé vált a gondolatmenet: ha az embernek nincsen semmije, abból bármennyit veszítve ugyanannyija marad, vagyis a helyzetük mit sem változott” [1]. Láthatjuk, hogy ez a nyugodtság, illetve felülemelkedettség olyan viselkedési mód, amelyet a narrátor fontosnak tart.

Az idézet részletből az is kiderül, hogy az apa már más hatalmi viszonyok között éli az életét, a szövegben gyakran visszatérő, a hatalomnélküliséget hangsúlyozó fordulat a következő idézet: „Szegény kis Mátyás! Évszázadok óta az első Esterházy, aki rang és mód nélkül jött a világra” [1]. A hatalom elvesztéséhez való viszonyulás hatással van az apa és a fiú önképére és a férfiasságról vallott nézeteikre is. Az apa esetében elmondható, hogy annak önképét nagyban meghatározza a felmenőktől való, a hatalombirtokláshoz köthető különbség is. „(Szemöldökvonásban mindig jeles volt a família [...], főleg annak aszimmetrikus, kételkedő műfajában alkottak maradandót, [...] édesapám ugyan birtokolta az arcizmok elengedhetetlen játékosságát, ám csupán utánozni tudhatta apját [...] puhány harmadgenerációs, nemhogy fölhúzni, de összevonni se bírom” [1] – meséli önkritikával saját magáról az apa. A hatalom elvesztése együtt jár a férfias életútról való gondolkodás megváltozásával, az apa ugyanis a felelősségteljes, közhasznú, de nyugodt élet lehetőségét már nem örökli, amit a gyermeki nézőpontból szóló narrátor gyakran sajnálkozva jegyez meg. „Berzsenyi Dánielt mindenkinél jobban szerettük, mert látván láttuk, ő az, ki vidámmá teszi apánkat. [...] Később az iskolában tanult búskomor változatot kommunista összeesküvésnek tekintettük, pedig Papi már akkor alig szavalta” [1] – meséli például a narrátor. Az apa viszonyulása a család és saját helyzetének változásához ambivalens, gyakran iróniával és humorral fordul a társadalmi átalakuláshoz köthető családi fordulathoz, de a szövegben előrehaladva több helyen inkább a kiábrándultság és fásultság lesz jellemző a viselkedésére. Ez együtt jár az érzelmi szféra háttérbe szorulásával is, ami tradicionális értékrend alapján inkább férfias jellemző [4], így meghatározza a gyermek apa- és férfiképét, a fiú gyakran sérelmezi is apja távolságtartását és „ridegség”.

Emellett az apa a férfiasról alkotott képpel nem egyező módon gyakran a különböző helyzetek veszteseként is feltűnik, ami természetesen ellentmondásban áll a gyermek apaképével, így szintén feszültség forrása is. A narrátor ugyanis legtöbbször abszolút tekintélyként beszél édesapjáról, így őt – a családi befolyás megszűnésével is – a hatalom birtokosának tekinti, ami a tradicionális férfiasság és az apaság kritériumainak érvényesítése édesapja viselkedésének leírásában. „A Tóni szenvedelmes pillantásánál gondoltam először arra, édesanyám nő, a velőscsontnál meg arra, hogy édesapám férfi. Hogy ilyen egy férfi. Szerez, megold, ellát, oszt.” [1] – olvashatjuk az 58. fejezet elején. A hatalom elvesztésével azonban nemcsak az apa énképe alakul át, hanem a fiúnak is szembe kell néznie a férfiasságról, és ezzel együtt az apaságról alkotott képe és a valós viselkedés különbségeivel, ami saját maszkulinitásról szóló nézeteit is árnyalja. A narrátor hozzáállása a családi sorsképlet alakulását tekintve bizonyos pontokon eltér az apai viszonyulástól, amellett, hogy az (ön)irónia szintén meghatározó jegye, a gyerek a deprimáltságot már nem örökli, inkább a korábbi generációk normáit követi, józanul és higgadtan veszi tudomásul a változásokat.

Emellett a fiú a család deklasszálódását a Rákosi- és Kádár-korral szembeni erkölcsi fölény biztosítékának is tekinti, így saját értelmezésében a társadalmi rang, a hatalom és a vagyon elvesztése egyben megteremti a korban érvényre jutó domináns értékrendszerrel való szembenállás és a morális alapon nyugvó élet lehetőségeit.

A műveltség szintén olyan előírás, amely gyakran került előtérbe a különböző értékválságok, illetve értékrendszerek ütközése idején, így rendszerint normaként érvényesül a közép-, vagy felsőbb társadalmi osztályba tartozó férfiak nemi identitásához kapcsolódó énképének kialakítására és megőrzésére tett kísérletek során [2]. Az Esterházy családtagokra is jellemző az intelligencia és a nyitottság, mindannyian széleskörű ismeretekkel rendelkeznek, és széles látókörrel bírnak. A narrátor iróniával fordul az erre vonatkozó családi hagyomány felé mikor megjegyzi: „az Esterházyak egytől egyig, tetőtől talpig kiváló férfiak [...], ha pedig valamelyikőnk, föltéve, de nem megengedve, mégsem volna kiváló, akkor az – előbb-utóbb – nem is igazi Esterházy” [1].

Ennek ellenére a tudás és a műveltség a már az új rendszerben születő és szocializálódó fiú számára is kiemelkedően fontos. Az elődök értékrendjéhez kötődik, magáénak érzi a kommunista ideológia által háttérbe állított és elutasított műveltségeszményt. Ennek kifejező jelene a nagyapáról szóló történet, amelyben a kastély műkincseit lefoglaló kommunisták szemrehányással tekintenek a grófra, aki műkincsei felsorolásakor festményeit és könyveit is említi. „– Műkincs, műkincs! – horkantott. Képeimre mutattam, és azon arcképekre, amelyek a falon függtek, s különböző századok mestereitől vették eredetüket. – A maga családi képei senkit sem érdekelnek – rőffent rám” [1]– olvashatjuk. De erre utal a nagyapa vallomása is, amely így szól: „az én bolsevizmus ellen érzett ellenszenvem kevésbé származott abból, hogy vagyonomat elveszítettem, vagy a kiontott vér borzalmától, sokkal inkább a teljes elvadultság, kulturálatlanság és a *majdnem megfoghatatlan butaság* látásából” [1].

A szövegből kiderül, hogy az apa és fia számára a szocialista rendszerben a műveltség tudata, ápolása az egyetlen lehetőség a hatalomgyakorlás közéleti formáiból való kirekesztettség kompenzálására, valamint a brutalitás és az embertelenség elleni küzdelemben az értelmiségi lét és a magánéleti harmónia megteremtéséhez. Ezt a változást érzékelteti a következő leírás is: „Édesapám soha életében egyetlen percre sem volt nagyúr. Ritka gögösségei a szellem gögje voltak. A düh, vagy a türelmetlenség nem a hatalmából adódott, [...] hanem a butaság, az esztelenség, az irracionalitás iránti viszolygásából, sőt utálatából” [1]. A műveltség normája tehát generációról generációra követendő mintát jelent az Esterházyak számára, így a narrátor ehhez kapcsolódóan is a tradícióhoz kötődik. Az intelligencia és az elnyomó hatalom elleni – sokszor korlátozott – fellépés, a higgadtság és megfontoltság olyan hagyományos viselkedési kódok tehát, amelyeket a fiú szintén követendő mintának tekint.

2.2. Családi viszonyok

A hagyományos nemi szerepek rekonstrukcióját segíti elő az apa-fiú viszony bemutatása és a hazásság leírása is. Az apai tekintély és az apa által közvetített normák nagyban meghatározzák az elbeszélő fiú világlátását, a férfiasságról, az apaságról alkotott nézetét és ezzel együtt hatással vannak saját önképének kialakítására is, ami a hagyományos családmodellek egyik fontos sajátossága. Az elbeszélő többször hivatkozik is a családkép eme jellemzőjére, az apai omnipotenciára, illetve annak hagyományaira és érvényességére. „Édesapánk mindent tud, így láttuk, a közhelynek megfelelően” [1]– mondja a narrátor az apa jellemzése során.

Ezzel párhuzamosan az apai minta megkérdőjelezése is előtérbe kerül a szövegben, a természetes fiúi ellenállás eseteiről is többször olvashatunk: „Ha megszólal a Himnusz [...] édesapám komor ünnepélyességgel fölemelkedett, fiai minden egyes alkalommal mintha ellenálltak volna, mindenesetre megvárták, míg édesapám a szigorúság és ingerültség határán

hátrapillant, s csupán ekkor tápázkodtak föl. Ellenséheggel, kábé ekkor” [1] – olvashatjuk. A szövegrészlet a fiúk határfeszítésének és ezzel együtt az apai értékrendszer megkérdőjelezésének példája, de emellett mutatja azt is, hogy minden ellenszegülés ellenére – az apai normát követve – a gyerekek mégis engedelmessé válnak. A fejezet utolsó része az apa-fiú közötti kapcsolatra jellemző viselkedési kódoknak és hatalmi viszonyoknak az öröklődéséről beszél, így szól: „Fiai mind a mai napig fölállnak a meccsközvetítés elején, van bennük egy rugó, amely emeli őket. Édesapám unokái lassan tápázkodnak utánuk” [1]. Az apával való szembeszegülés, az apai viselkedés kritikával való szemlélése is elkerülhetetlen eleme a hagyományos apa-fiú viszony ábrázolásának. Emellett azonban az is elmondható, hogy az elbeszélő tudatosan nem törekszik arra, hogy apján valamilyen módon felülkerekedjen, vagy a felállított hierarchiát megbontsa. A szövegben maga is reflektál erre, hiszen így szól: „Soha nem gondoltam arra, se előtte, se utána, hogy le kéne győznom az apámat” [1]. Ebből a szempontból a mű szintén a tradicionális családmodell szerint érvényes szokásokra és hagyományos szerepekre épít.

A tradíció dekonstrukciója olyan szöveghelyen érhető tetten, ahol a narrátor rámutat ezen szokások és minták abszurdítására, anakronizmusára. Számos helyen a valóságtól eltávolodott játéknak tűnik az előző generációk és apák életét meghatározó formulák követése. „Apánkat gróf úrnak szólította, ami nekünk roppant tetszett: azt hittük, játszanak” [1]. Az apához való effajta viszonyulás, amely a megszólítás következménye már időszerűtlennek tűnik a gyerekek számára, így az idézet rávilágít a különböző, régiesnek ható viselkedési kódok komolytalanságra.

Továbbá a felmenőkhöz való sokféle viszonyulás, a bemutatott apa- és férfiképek különbségei, a normák alakulása azt eredményezik, hogy a fiú számára lehetővé válik a szelekció, a mintákat ő már nem tekinti kötelező érvényűnek, saját önképe és viszonyai meghatározásában bizonyos szabadsággal rendelkezik, hiszen ő választhat a korábban felállított viselkedési szabályok közül. Így a tradicionális apa-fiú viszony mégis sérül, a fiú saját életének választásaival, ironikus hozzáállásával reprezentálja a családi hagyománytól való eltérést.

A regényben bemutatott házasságok is számos vonásukban tradicionálisak. A nemi szerepvállalásokban is a hagyomány tükröződik vissza, az apa a családfenntartó, a viselkedési kódok meghatározója és a hatalom birtokosa, míg az anya a gondoskodó és önfeláldozó nő. „[Mami] föláldozza magát, és ezt rendben lévőnek is tartottuk, egy anya csak áldozza föl magát, majd ha mi anyák leszünk, mi is föláldozzuk magunkat” [1] – mondja a narrátor erre reflektálva.

A házastársak egymáshoz fűződő viszonya is inkább hagyományos. Szereteten, hasonló származáson és egyező véleményeken, illetve értékrendszereken alapul kapcsolatuk, ami viszonylagos harmóniát teremt. Az erotikum többnyire a kapcsolaton belül marad, a szülők nemi életéről szóló tudás is korlátozott, a narrátor csupán a darázs történetén keresztül tudja értelmezni és elmeséli szülei szexuális kalandját. Az erotikum kapcsolaton kívül helyezése, a kifelé nyitás inkább a férfire jellemző, ami hagyományos módon szintén férfi attribútum.

A feleség kitüntetett szerepére azonban többször találhatunk utalást, a házastárs, tehát mint a magánéletet alakító legfontosabb alak jelenik meg. Ennek szép példája a következő idézet: „Édesapám feleségét, édesanyámat az különböztette meg édesapám szeretőitől, hogy apám ugyan nem volt szüntelen vele, de ez a gondolat, a szüntelen nem mutatkozott abszurdnak apám számára, ám ezzel szemben, arra gondolni, hogy valamelyik szeretőjével így együtt legyen [...] hangos röhögésre készítette édesapámat” [1]. A szabadság tehát csak bizonyos kereteken belül érvényesül, a házasság és a család tehát, olyan – foucault-i értelemben vett lokális – struktúrák [5], amik ellen a szereplők nem próbálnak meg fellépni. Ez értelmezésem szerint a tradíció fenntartásának eszköze. A házastársak közötti konfliktushelyzetek viszonylag ritkán kerülnek bemutatásra, de azért találunk a szövegben erre vonatkozó

részletet is, ahol a fiú így beszél a veszekedésben megmutatkozó apáról: „hidegen, hatalommal, erővel és erőszakkal odavetette anyámnak: itt marad” [1]. Láthatjuk ebben a jelenetben, hogy a problematikus helyzet és annak feloldása is mélyen a hagyományos házasságot meghatározó viselkedési módokban gyökerezik, hiszen az apa tekintélyére hagyatkozva parancsol, míg a nő beletörődik akaratának csorbulásába, és a családi hatalmi viszonyokat megtartva alárendelődik. Ennek ellenpólusaként állnak azonban olyan helyzetek, ahol a szülők közösen tevékenykednek, együtt dolgoznak, vagy játszanak gyerekeik nevelése érdekében.

A hagyomány szerint kialakított házasság, a tradicionálisan megélt családi szerepek ilyen fajta újraírása köthető a magánélet felértékelődésének és a szovjet, illetve posztszovjet kelet-európai politikai beállítódásnak a kapcsolatához. Horváth Györgyi az angolszász politizáló elméletek hazai viszonyait kutató könyvében Konrád Györgyöt idézve jegyzi meg: „Kelet-Európában a 20. század második felében a „politikai” elsősorban a mindenkorin hatalmon lévő „ők” ügyét jelentette, amivel szemben, úgy tűnhetett, létezik egy markánsan elkülönülő másik szféra, a családból, barátokból, nem hivatalos társulásokból álló civil „mi” területe, ahol az emberek „kiúzhették az államot a rémálmaikból” [6].

A harmonikus házasság, a gyermekkel kialakított, egyensúlyra törekvő viszony tehát a hagyományos Esterházy-családmodell olyan sajátosságai, amelyek megtartása révén lehetőség teremtődik egyfajta lázadásra a kor erkölcsi és kulturális hanyatlásával szemben.

3. A hagyományostól eltérő férfiképe

A regény tehát megtartja a hagyományos családmodell kereteit, amivel jelzi, hogy a tradicionális normák a szocializmus elutasított mintáival szemben vállalhatók, sőt vállalandók. A minták feltétlen követése azonban már elavult, így a mintatisztelet határait megtartva ugyan, de újszerű, a kor és a társadalom változását mutató férfiszerepek is megjelennek.

A szövegben például sokszor kerül előtérbe a csábító apa alakja is, aki a hagyományos normáktól eltérve a házasságon kívül keresi a kielégülést és a pillanatnyi örömeit. „Édesapám – kellő és tapintatos előkészítés után – a szokásosnál korábban kelt fel, hogy [...] elugorjék át Pozsonyba [...] a szeretőjéhez. Ám a fürdőszobában [...] összefutott édesanyámmal, aki ott helyben, félálomban, a vécédeklin térdelve magáévá tette apámat. *Megrendülten boldog* volt. Apám is. Akkor mi a probléma?, kérdezte anyám vagy apám. Kicsit unalmas, válaszolta a másik” [1]. Az idézet a hagyományos nemi szerepek felől többféleképpen is értelmezhető, példa az aktív szexualitást vállaló anyára, a kérdés alanyának bizonytalansága értelmezhető az anya házasságtörő voltára történő utalásként is, de mindenképp felhívja a figyelmet arra, hogy megjeleníthető egy olyan apa, férfi is, aki házasságán kívülre is kalandozik.

A gyermeki nézőpontból szóló elbeszélő is gyakran tesz utalást apja flörtjeire. „Lent állt az apám, és segítette le az embereket, különösen (?) a nőket” [1]– olvashatjuk a famotoros Ikarusz balesetének leírásakor is.

Továbbá, a vesztes apa-, illetve férfi képe is előtérbe kerül a regényben. „Apám, örök vesztes, elpirult” [1] – mondja az elbeszélő. A jogfosztott, deklasszáldott, szabadságában korlátozott intellektuel apa a regény főszereplője, a halmozottan vesztes férfi alakja is különbözik a hagyományból ismer omnipotens férfiktól.

Úgy gondolom – Hadas Miklóssal egyetértve –, hogy a csábító és a vesztes férfiak megjelenése egymással szorosan összefügg, mindkét szerep értelmezhető a fennálló korlátozások és átrendeződött társadalmi viszonyok következményként. Hadas Miklós a háttérbe szoruló értelmiség stratégiájaként látja az esztétikum szférájába való menekülést a szocializmus idején. Az esztétikum központba állítása a tudásban való elmélyülésként, a

műveltség kultuszának megjelenésenként és a szerelmi élvezetek hajszolásaként is realizálódhat. „Értelmiségi közegben pedig, egyfajta racionalizáló ideológiaként, a szexualitás áteszteziálása is jó eséllyel megtörtént, hiszen a politikai jogfosztottság és cselekvésképtelenség körülményei között az értelmiség magától értetődő módon menekült az esztétikumba” [3] – írja Hadas. A család számára elengedhetetlen fontosságúvá váló műveltségesség, valamint az örömforrást és kielégülést kereső férfi megjelenése tehát szintén értelmezhetőek a szocializmus idejében kialakult levegőnélküliség és korlátoltság következményeiként.

4. Összefoglalás

A regényben megjelenített családtagok szerepválasztásai, illetve szerepértelmezései a II. világháború után bekövetkező társadalmi változásokra adott reakciók függvényei. A szocialista rendszer kiépülése együtt járt a szabadságjogok korlátozásával is, így a kommunizmusban élő apának és fiúnak már szembe kell néznie a kiszolgáltatottsággal. A családi minta kiépítése és a hagyományokhoz való visszatérés tehát értelmezhető egyfajta védekező vagy ellenálló gesztusként a Rákosi- és Kádár-korszakban kialakuló értékrendszerrel, illetve társadalmi és nemi szerepértelmezésekkel szemben. A regényben azonban megjelennek a hagyományos nemi szerepeket meghatározó szabályrendszert áthágó viselkedési módok is. A tradíciótól való eltérés, a csábító és a vesztes apa, illetve más férfias szereplehetőségek megjelenése egyrészt a modernitásban kialakuló minták terjedéséhez köthető, másrészt viszont összefügg a kommunizmusban megélt válságokkal is. A kialakuló nemi szereplehetőségek ugyanis egyrészt reflektálnak bizonyos társadalmi csoportok deklasszálódására, így elfogadottabbá, sőt bizonyos szempontból tiszteletben tarthatóvá válnak a vesztes férfialakok, másrészt felelnek az esztétikai élvezetek, a kultúra és a pillanatnyi örömek felértékelődésére is, így értelmezhetővé válik a csábítók és szeretők gyakoribb megjelenése is. A szöveg tehát a szocializmus traumáira és örömeire adható nemi szerepeket érintő válaszlehetőségek sokszínű összefoglalását nyújtja, amelyek – mint láttuk – a tradicionális viselkedési mintáktól az újszerű normák követéség terjedhetnek.

Irodalomjegyzék

- [1] Esterházy, P.: *Harmonia caelestis*. Bp., Magvető. 2000.
- [2] Mosse, G., L.: *Férfiasságnak tüköre: A modern férfi születése*. ford. Székely, A., Bp., Balassi. 2001. pp. 63.
- [3] Hadas, M.: *A férfiasság kódjai*. Bp., Balassa, 2010. pp. 167.
- [4] A nemek közti intim viszony tárgyalásához kapcsolódva lásd még: Brod, H.: *Bevezetés: a férfikutatások témái és tézisei*. ford. Boross Anna, *Replika*, 43–44, 2001. pp. 42. Letöltve: http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-614/replika/43_44/TPUBL-A-614.pdf
- [5] Foucault, M.: *A szubjektum és a hatalom*. ford. Kiss A., A., In Kiss A., A., Kovács S., Odorics F. (szerk.), *Testes könyv II*. Szeged, Ictus–Jate. 1997. pp. 121–141.
- [6] Konrád, Gy.: *Az autonómia kísértése – Antipolitika*. Bp., Codex Rt. 1984. idézi: Horváth, Gy.: *Utazó elméletek: Angolszász politizáló elméletek kelet-európai kontextusban*. Bp., Balassi, Opus, Irodalomelméleti tanulmányok, 15. 2014. pp. 51.

Lektorálta: Dr. Kiss Noémi, egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Magyar Nyelv- és Kultúratudományi Intézet